

Edita Tarabčáková

D E J I N Y
UHORSKA
trochu inak

DEMYSTIFIKÁCIA
MAĎARSKO-TURECKÝCH
VZŤAHOV

Túto knihu venujem pamiatke na môjho zosnulého manžela Ing. Michala Tarabčáka (1925 –2015), ktorý mi v značnej mieri pomohol pri jej zostavovaní, a to najmä prekladmi zo zahraničnej historickej literatúry.

Maďari radi hovoria o tolerancii a porozumení, ale tieto slová nenaplnia tým, že budú klamať alebo zahmlievať historickú pravdu.

PREDHOVOR

*„Nie je národ,
ktorý by nefalšoval
svoje dejiny.“*

Francúzsky spisovateľ a historik XIX. storočia Ernest Renan (1823 – 1892) vo svojom diele *Qu'est – ce qu'une nation?* (Čo je to národ?) konštaoval, že „Nie je národ, ktorý by nefalšoval svoje dejiny.“ Túto Renanovu myšlienku maďarsko – rakúsky historik, politológ a dobrý znalec histórie Uhorska a Maďarska Paul Lendvai v diele *Die Ungarn* doplnil slovami: „V každom prípade bez preháňania je možné prehlásiť, že je len málo národnov, na ktoré by Renanove slová lepšie pasovali ako na Maďarov.“ P. Lendvai v uvedenom diele ďalej napísal:

„Madari si podobu vlastných dejín vedome či nevedome upravovali tak, že ich znova a znova prehodnocovali a prispôsobovali požiadavkám doby“.

Súdny čitateľ učebníč dejepisu Uhorska a Maďarska ľahko postrehne, že mnohí maďarskí historici skutočne mystifikovali dejiny Uhorska a Maďarska a že maďarskí pedagógovia a vzdelanci mytológizované a mystifikované maďarské dejiny ochotne vyučovali a propagovali, čo robia až dodnes. Tento svojský výklad historických dejov spolu s nepresnými štatistickými údajmi, propagovaný a vyučovaný od mala – malička, sa hlboko a nezmazateľne zakorenil do povedomia maďarskej spoločnosti a stal sa predmetom ludovej viery. Dôsledkom toho je skutoč-

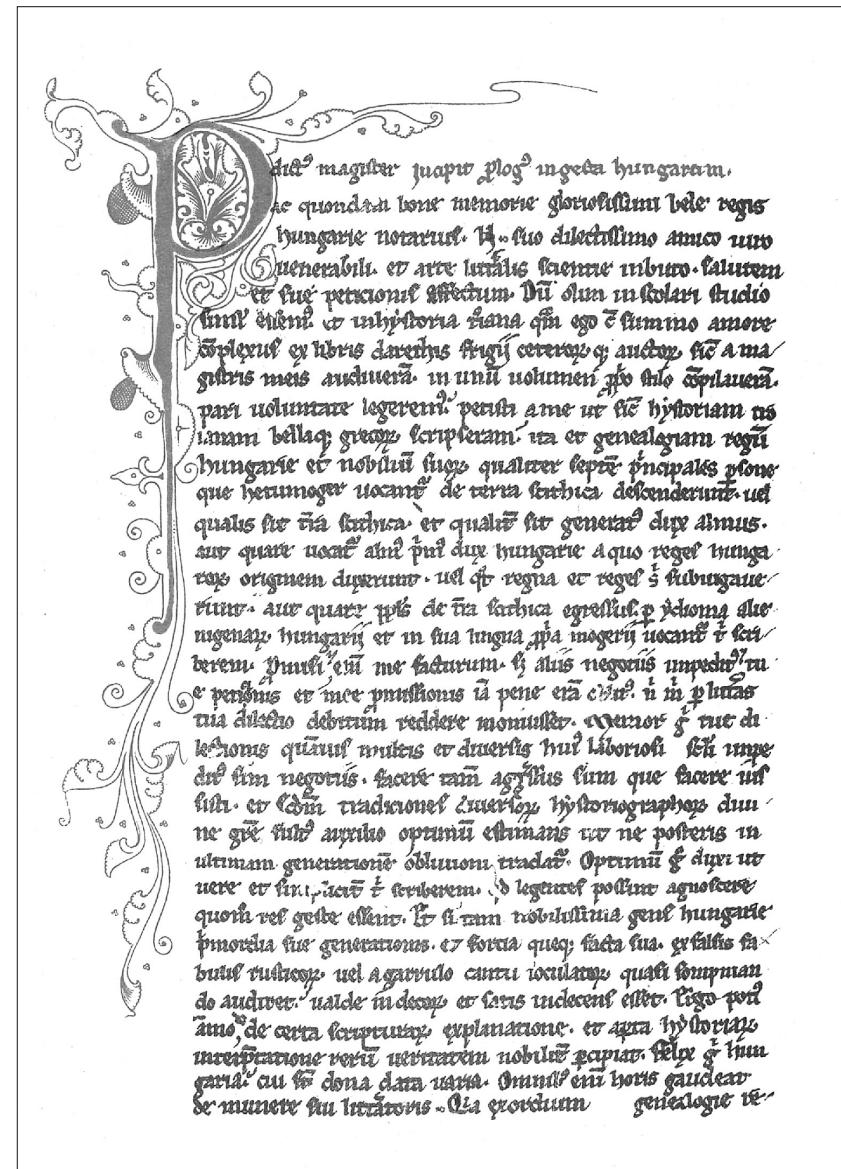
nost, že od dávnych čias medzi Madarmi bolo a aj v súčastnosti je len málo mimoriadne vzdelaných a kriticky uvažujúcich jedincov, ktorí by neverili vybásneným a zámerne sfalšovaným dielam kronikárov Anonyma, ktorý bol pisárom uhorského kráľa Belu III. (1173 – 1196) a Šimona z Kézy, ktorý bol dvorným kazateľom na dvore kráľa Ladislava IV. (1273 – 1290), dielam Gesta Hungarorum (Činy Hungarusov). Títo nadaní madarskí kronikári sa svojim fabulačným umením pričinili o to, aby najstaršie **madarské dejiny, plné fantázie a mýtov, množstvo generácií pokladalo a dodnes pokladá za reálne historické udalosti, čo vzbudzovalo a dodnes (v XXI. stor) vzbudzuje v Maďaroch pocity hrdinstva a pýchy.**

Tak napr. aj mýtus stotožňovania Madarov s Húnmi prenikol do madarskej históriografie, a ešte aj v súčasnosti takéto vybájené mýty pokladajú Maďari za veci historické. Celkom nedávno to „predviedol“ vtedajší predseda SMK (Strana madarskej koalície) Pavol Čáky (Csáky Pál), ked na južnom Slovensku odhalil sochu vraj „nášmu kráľovi“ Atilovi napriek tomu, že húnsko-madarské príbuzenstvo madarskí historici už v XIX. storocí zamietli ako blud (téhít).

Podobných bludov v madarskej históriografii je mnoho.

Aj koruna sv. Štefana v jej dnešnej podobe je mýtom. Jej základná časť (obruč – diadém) bola zhotovená asi v roku 1074, čo je takmer 40 rokov po smrti kráľa Štefana I. (+1038). Väčšina madarskej verejnosti to už stáročia dobre vie, ale tvári sa, že to nevie. Prečo je tá koruna stále nazývaná svätoštefanskou, ked ju Štefan nikdy ani nevidel, lebo ked vznikla, on už bol dávno po smrti? Nechám na to odpovedať dvoch madarských renomovaných univerzitných profesorov historie K. Bendu a E. Fügediho, ktorí v diele „Tausend Jahre Stefanskrone“, (Budapest, 1989), napísali:

„Táto viera sa po stáročia vytrvalo upevňovala. Historikovi preto neostáva nič iné, ako to akceptovať. V tomto prípade nie je rozhodujúce či táto koruna ako predmet naozaj bola Štefanovou korunou, ale rozhodujúca je absolútна viera, že ňou bola.“

Ukážka z legendárnej madarskej mytológizujúcej kroniky Anonyma „Gesta Hungarorum“ o údajnej histórii starých Madarov.

Na adresu takých „nezodpovedných“ historikov, nemecký filozof Friedrich Nitzsche (1844–1900) už pred viac ako 100 rokmi vo svojej práci „Jenseits von Gut und Böse (Mimo dobra a zla) s nádyhom irónie napísal: „Nie je dôležité (pre niektorých historikov – pozn. aut.), aby nejaká vec bola pravdivá, ale aby si ľudia mysleli, že pravdivá je“. Podobných mýtov a bludov je v madarskej históriografii bezpočet.

V tejto publikácii chcem venovať pozornosť jednému z množstva mýtov v madarskej históriografii a opísat deje, ako sa v skutočnosti odohrali. Ide o mýtus, podľa ktorého **vraj Maďari boli štítom kresťanstva v boji proti Turkom** v čase ich expanzie do Európy. Účasť Uhorska (v madarskej históriografii Maďarska) v boji s Turkami sa v madarskej historickej literatúre jednostranne glorifikuje a dokazuje sa, že **vraj Maďari** boli rytieri východu, zachránili Európu pred neveriacimi Turkami a tak zachránili európsku civilizáciu.

Neprimerane vyzdvihujú úlohu Uhrov (Maďarov) a Uhorska (Madarska) v tomto boji, a Uhorsko (Maďarsko) opisujú ako ochranný val, strážny hrad, ochrannú stenu, ochranný štit atď. proti Turkom.

Uhorský snem v roku 1566 dokonca prijal uznesenie, v ktorom zdôrazňoval (szögeszte le – priklincoval), že „madarský národ sa už 100 alebo viac rokov ako prvý spomedzi kresťanských národov postavil zoči – voči neveriacim Turkom, smelo a hrdinsky ich zdržiaval a často ich (*Turkov – pozn. aut.*) odohnal od hraníc kresťanského sveta“ (Bertényi – Gyapay: *Krátké dejiny Madarska*).

V skutočnosti bolo všetko zložitejšie a najmä inak.

Na rozdiel od východnej a časti strednej Európy, bola západná Európa od XI. storočia uchránená od ničivých nájazdov a invázií nomádskych etník. Národy východnej a časti strednej Európy aj po XI. storočí museli čeliť nielen mnohým vpádom Mongolov (XIII. stor.), spojených vo východnej Európe s takmer 200 ročnou mongolskou porobou, ale aj expanzii osmanských (otomanských) Turkov, ktorí v XIV. stor. začali Balkán, juhovýchodnú časť Európy, Uhorsko, Poľsko a prilahlé oblasti počas

200 – 500 rokov okupovať, hospodársky vyčerpávať a demograficky oslabovať.

Východná Európa bola pre západnú Európu po XI. storočí skutočným ochranným štítom, nepriehodným valom a krvavým mečom. Toto všetko zapríčinilo zaostávanie východnej a časti strednej Európy tak intenzívne, že ešte ani v dnešných časoch to nie je celkom prekonané. Vedľ väčšina krajín Balkánskeho polostrova sa oslobodila z tureckého jarma až koncom XIX. a niektoré až začiatkom XX. storočia.

Ako sa to stalo? Tureckí Osmani v roku 1354 dobyli na európskej pevnine mesto Gallipoli (na Dardanelách) a tak získali pevnú základňu na výboje na Balkánskom polostrove. Ich cieľom bolo podmaniť si a islamizovať balkánske národy a ďalšie oblasti Európy. Tureckým úspechom napomáhal aj politická rozdrobenosť krajín Balkánskeho polostrova, vnútrostátne feudálne rozbroje, vzájomné medzištátne rozpory a predovšetkým zápas balkánskych štátov s Uhorskou, ktorá sa za uhorského kráľa Ludovíta I. (1342 – 1382) diplomaciou, sobášmi aj vojenskou silou usilovala podmaniť si tieto krajiny. Vznikla situácia, že balkánske štáty sa súčasne bránili tureckým nájazdom z juhu a útokom Uhorska zo severu. Dôsledok tejto situácie bol rýchly postup Osmanov a obsadzovanie v rýchлом slede jednej balkánskej krajiny za druhou.

Osmani už v roku 1362 dobyli Drinopol (dnešné Edirne), čoskoro obsadili takmer celú Trákiu, Filipopolis (Plovdiv) a úolie rieky Marice, kde Osmani v r. 1371 porazili zjednotenú srbskú armádu. Osmanskí Turci už v roku 1389 dosiahli významné víťazstvo, keď na Kosovom poli porazili srbskú armádu a jej spojencov, a čoskoro potom si podmanili rumunské kniežatstvá Valašsko a Moldavu, ktoré sa len nedávno oslobodili spod nadvlády Kumánov.

Ked Osmani v roku 1396 porazili pri Nikopoli križiacku výpravu zloženú z výkvetu európskeho rytierstva, bez problémov postupovali na hranicu Uhorska. Za púhych 35 rokov od dobytie Drinopolu sa osmanskí Turci zmocnili celej východnej časti Balkánu a začali „skúšobné“ vpády do Uhorského kráľovstva

(v r. 1375). Turci totiž predpokladali, že Uhorsko je veľká, vojensky silná krajina, a s jej dobytím budú mať oveľa väčšie problémy, ako doteraz s krajinami na Balkáne.

V tejto publikácii sa pokúsim opísať história uhorsko–tureckých vzťahov najmä v XVI. a XVII. storočí, zbavenú tabuizmov, mystifikácie a akéhokoľvek šovinizmu. Súčasne chcem upozorniť čitateľa, že väčšinu údajov v tejto publikácii čerpám zo súčasnej madarskej odbornej literatúry. Za tým účelom stručne opíšem etnogenézu osmanských Turkov a ich inváziu na Balkán.

autorka

TURKOTATARSKÍ NOMÁDI

Na sever a západ od Čínskej ríše odpradávna žili kočovné a polokočovné kmene, ktoré hovorili rôznymi dialektmi turkotatarských, mongolských, tunguzsko – mandžuských a tibetsko – tangutských jazykov. Súčasná jazykoveda väčšinu týchto jazykov zaraduje do altajskej jazykovej rodiny. Rané dejiny týchto nomádov nie sú dosiaľ dostatočne preskúmané. Nesporné je len to, že sa vyvíjali pomaly a že si dlho zachovali rodové zriadenie a kmeňovú organizáciu. O etnickom pôvode týchto nomádov veda ešte s konečnou platnosťou nerozhodla.

Kmene hovoriace príbuznými jazykmi sa sdružovali do kmeňových zväzov a snažili sa vydobyť si v danej oblasti dominantné postavenie. Keď sa im to podarilo, ich hegemónia nikdy netrvalo dlhšie ako niekolko desaťročí, lebo podmanené kmene, nespokojné s osudom podmanených tiež chceli získať dominantné postavenie. Preto často dochádzalo k striedaniu hegemonizmu. V ďalšom stručne opíšem, ako sa vyvíjala dominancia u kmeňov hovoriacich príbuznými turkotatarskými jazykmi.

Na prelome IV. a V. storočia sa dominantným stal silný kmeňový zväz Žuan–Žuanovcov, ktorého príslušníci hovorili dialektami mongolských a turkotatarských jazykov. Žuan–Žuanovci bojovali o hegemoniu s predchádzajúcim hegemonom Sien – Pijcami viac ako 50 rokov. Mnohoročné boje tak oslabili Žuan–Žuanovcov, že ich v roku 552 rozdrvili altajskí Turci, ktorí sa do roku 555 zmocnili všetkých území dovtedy obsadených Žuan–Žuanovcami. Asi 130 000 Žuan–Žuanovcov sa altajským Turkom nechcelo podrobniť, vydali sa na cestu západným smerom a zastavili sa až na strednom Dunaji. V Európe boli známi

pod názvom Avari. Okolo roku 568 si Avari založili na strednom Dunaji kaganát, ktorý sa udržal až do začiatku IX. storočia. (Niektorí historici majú na príchod Avarov do Európy iný názor).

Altajskí Turci bol mohutný zväz kočovných kmeňov hovoriačich rôznymi dialektami turkotatarského jazyka. Zväz bol známy pod názvom „Turci“ (po čínsky Tchu–čchüe). Bola to obrovská ríša, ktorej západnou hranicou bolo Aralské more s riekami Syrdarja a Amudarja, a na východe Žlté more (súčasť Tichého oceánu). V čase vrcholnej slávy bol tento Turecký kaganát taký silný, že Čína mu platila každý rok daň (tribút) vo forme 100 000 štočkov hodvábnych látok. Samotné pomenovanie „Turci“ pravdepodobne pochádza od názvu najsilnejšieho kmeňa. Označenie „Turci“ sa postupne tak udomácnilo, že nadobudlo etnický význam.

Po roku 558 sa mohutný a rozsiahly Turecký kaganát rozpadol na dva kaganáty. Východný kaganát s centrom v dnešnom Mongolsku, a Západný kaganát, ktorý mal centrum medzi Bajkalským a Balchašským jazerom. Medzi kaganátkmi a Čínou dochádzalo k neustálym bojom, ktorí skončili zánikom kaganátov a ich podmanením Čínskou ríšou.

Po zániku Východného kaganátu väčšina turkotatarských kmeňov zostala vo svojich pôvodných sídlach a stali sa jadrom formovania ujgurského, uzbeckého, kazašského, kirgizského a ďalších turkických národov a etnických skupín. Po zániku Západného kaganátu väčšina turkotatarských kmeňov opustila svoje sídla a putovaním na západ a juhozápad sa dostali do južných a juhovýchodných oblastí východnej Európy, kde si vytvorili štáty resp. aj ríše. Z najznámejších to boli Kopčáci (v byzantskej literatúre uvádzaní ako Kumáni, v ruskej ako Polovci), Badžanáci čiže Pečenehovia (v madarskej literatúre zvaní Besenyök), Bulhari, Onoguri, Chazari a mnoho ďalších.

SELDŽUCKÍ TURCI

Z hľadiska európskych národov najväčší historický význam mal vznik seldžuckého štátu turkických Oghuzov, a preto jeho vznik a osudy opíšem podrobnejšie. Početné kmene turkických Oghuzov sídlili medzi dolným tokom Syrdarji a Kaspickým morom. V druhej polovici X. storočia Oghuzovia prijali islam. Časť turkických Oghuzov ostala sídliť pri kaspických stepiach a ne-skôr vytvorili turkmenskú národnosť.

Koncom X. storočia sa niektoré kmene Oghuzov, sídliace v oblasti dolného toku Syrdarji, začali formovať do štátneho útvaru, ktorému dal meno náčelník najsilnejšieho kmeňa – „Seldžuk“. Z tohto štátu postupne vznikla obrovská ríša Seldžukovcov. Seldžukovci mali so susedmi neustále rozbroje, a preto sa na prelome X. a XI. storočia pustili na dlhé putovanie až do 1 000 km vzdialenej oblasti Nisa. Tam doputovali v roku 1035. V tom čase stál na čele Oghuzov už vnuk Seldžuka – Togbrul beg. Časté nezhody medzi miestnymi panovníkmi a Togbrul begom vyvrcholili v roku 1040 bojom, ktorý skončil víťazstvom Seldžukovcov. Toto víťazstvo otvorilo cestu Seldžukovcov do Chorásánu a Iránu, ktoré si v krátkom čase podmanili. Potom sa Seldžukovci obrátili na západ, a v krátkom čase si podmanili Irak, Azerbejdžan, Arménsko a ďalšie susedné krajinu. Togbrul beg sa stal pánom obrovskej ríše a prijal titul sultán. Sultán Togbrul pokračoval vo výbojoch a v priebehu niekolkých rokov si podmanil všetky byzantské dŕžavy v Malej Ázii.

Rozhodujúci boj medzi Seldžukovcami a Byzantíncami sa odohral v r. 1071 pri Mantzikerte, v ktorom boli Byzantínci na hlavu porazení a stratili takmer celú Malú Áziu. V roku 1089

Seldžukovci zaútočili aj na veľkú ríšu Karachánovcov, porazili ju a pripojili k Seldžuckému sultanátu.

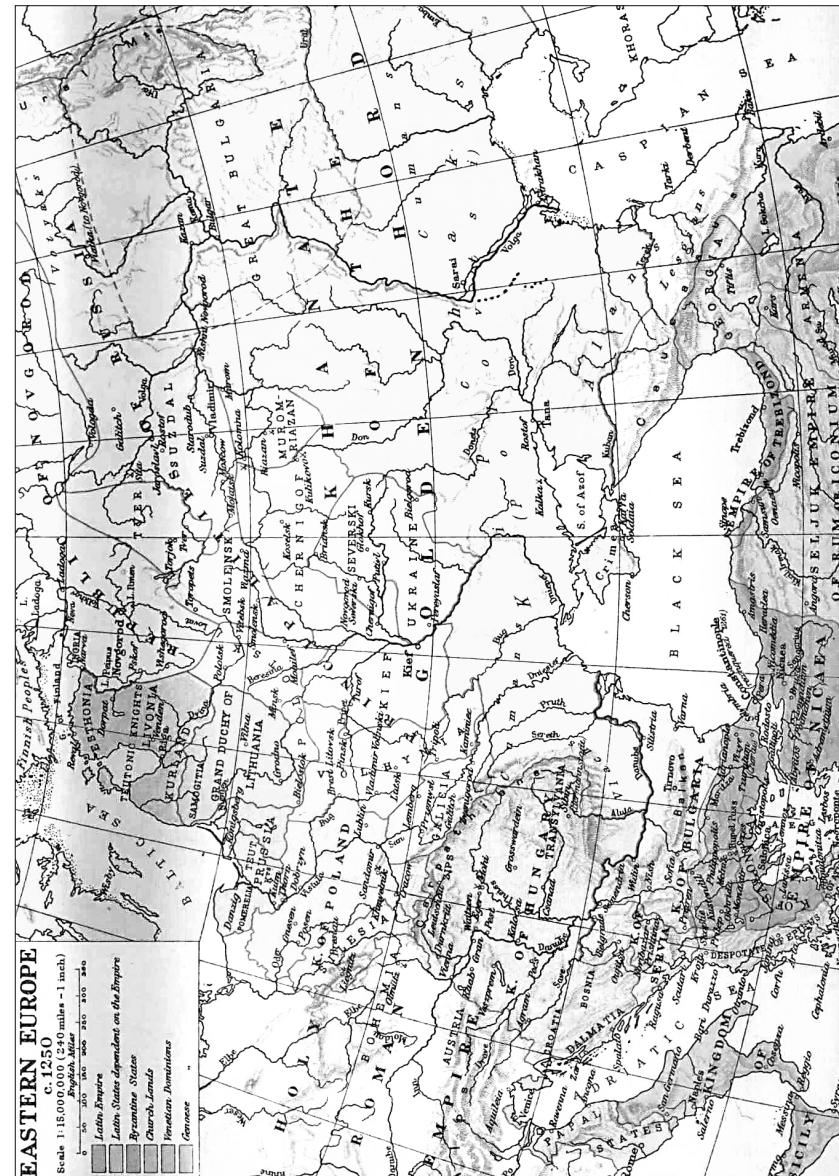
XI. storočie bolo svedkom premeny Blízkeho východu, ktorá sa odohrala po tom, čo do Malej Ázie prenikli turkickí kočovníci – Seldžukovci. Hoci sem prišli ako obávaní dobyvatelia, stali sa vládcami a ochrancami sunnitského islamu.

Čoskoro sa však ukázalo, že taká rozlahlá ríša v daných klimatických podmienkach je neovládateľná, a začala sa drobiť na menšie sultanáty. Jedným z nich bol Rumský sultanát. Rumský sultanát vznikol v roku 1077 a do roku 1307 vládla v ňom mladšia vetva Seldžukovcov. Názov rumského sultanátu pochádza od slova Rum, ktoré v blízkom Oriente označovalo Východorímsku ríšu (Byzanciu) a jej územia v Malej Ázii.

Počas 1. krížiackej výpravy (1097 – 1099) Byzancia pomocou križiakov znova získala takmer všetky pobrežné územia Malej Ázie a Seldžukovci boli vytlačení na Maloázijskú vysocinu. Byzantínci si Seldžukovcov vytesnených na Maloázijskú vysocinu takmer nevšímali, ale zamerali sa na bohatú Kilikiu a Sýriu, ktoré chceli vojensky dobyť a podmaníť si ich, čo sa im aj podarilo. To umožnilo Seldžukovcom v krátkom čase tak zosilniť, že už v roku 1176 pri Mirioquefalu byzantskú armádu doslova rozprásili. Vítazstvo umožnilo Seldžukovcom svoju ríšu znova rozširovať.

Využili aj oslabenie Byzancie, keď sa v roku 1204 krížiaci (pri 4. krížiackej výprave) zmocnili Carihradu. V krátkom čase Seldžukovci dobyli značnú časť stratených území a prebojovali sa k Stredozemnému a Čierнемu moru. Zdalo sa, že Seldžukovci si podmania celú Byzantskú ríšu i s Carihradom, lebo Byzancia už nemala súl odolávať náporu Seldžukovcov.

No, stal sa nečakaný zázrak. Začiatkom XIII. stor. do východných oblastí Seldžuckého sultanátu vtrhli Mongoli. V roku 1243 pri Köse-Dagu Mongoli doslova zničili seldžucké vojsko a seldžucký sultanát sa stal vazalským územím mongolského velkovezíra. Veľký chán včlenil Rumský sultanát do „ulusu Hülagovcov“ (Ríša Ilchanovcov) a nasledovne Rumský sultanát

Východná Európa okolo roku 1250 v dobe mongolských útokov

rozdelil na dve časti. Sultánovi Seldžukov, ako vazalovi, nechal menšie územie na západ od rieky Kizilirmak, a rozsiahle oblasti na východ od tejto rieky priamo včlenil do Mongolskej ríše (Ilchánovcov). Z vôle a rozhodnutia mongolského chána aj tento malý Rumský sultanát zanikol v roku 1307, keď ho veľký chán rozdelil na desať emirátov, ktoré boli priamo podriadené mongolskému mestokrálovi so sídlom v Aksaráji.

Obyvateľstvo Rumského sultanátu bolo veľmi pestré. V priebehu XI. až XIII. storočia sa do oblastí ovládaných Rumským sultanátom pristahovalo mnoho turkotatarských elementov, najmä Oghuzov. Okrem turkotatarských elementov žilo v Rumskom sultanáte aj mnoho Peržanov, Arménov, Gruzíncov a Grékov. Splynutím turkotatarských Oghuzov a postupne poturčených maloázijských Grékov, Arménov, Gruzíncov a Peržanov začala koncom XI. storočia vznikať v Malej Ázii turecká národnosť a začal sa vytvárať turecký jazyk, ktorým sa hovorí aj v dnešnom Turecku.

Tento vývoj pokračoval aj v ďalších storočiach.

Turecký vládca a vojenskí hodnostári

OSMANSKÍ TURCI

V 30. rokoch XIII. storočia, teda v čase vpádu Mongolov do Strednej Ázie sa prestahoval kočovný kmeň Oghuzov do Malej Ázie a vstúpil do služieb vtedy ešte pomerne mocného seldžuckého sultána. Rumský sultán dal vodcovi oghuzských príselcov Ertogrulovi nevelké feudálne panstvo na rieke Sangoris, ktorá vtedy tvorila hranicu s Byzanciou. Tým sa Oghuzi stali súčasťou tureckej národnosti, ktorá sa začala vytvárať v Malej Ázii už za Seldžukovcov. Syn a nástupca Ertogrula Osman I. využil slabosť seldžuckého sultanátu a v roku 1290 vyhlásil nezávislosť Osmani od Seldžukovcov. Krátko na to sa sám vyhlásil za suveréneho vládcu, emira. Osman dal svoje meno svojmu emirátu, svojmu ľudu i dynastii. Tak ako postupne moc Seldžukovcov slabla, Osman dobýval v susednej Byzancii jedno územie za druhým. Nástupcom Osmana I. sa stal jeho syn Orchan I. (1326 – 1359), ktorý pokračoval v dobyvateľskej politike svojho otca, a keď v roku 1331 dobyl Nikaiu mal pod svojou vládou prakticky celú Malú Áziu a prijal titul sultána.

Orchanovi vláda nad Malou Áziou nestačila a začal poškuľovať na Carihrad a byzantské dŕžavy na Balkánskom polostrove, a sice na Ruméliu – zem Grékov (Rumélia je turecký názov pre zem Grékov – pozn. aut.). Spočiatku, asi 20 rokov, osmanski Turci (Osmani) podnikali na Ruméliu iba nájazdy, aby získali korisť a predovšetkým informácie o zemi Grékov, prípadne sa dali aj najímať ako žoldnieri do služieb niektorých balkánskych štátov. Ale už 1. marca v roku 1354 sa početná Orchanova armáda preplavila cez Dardanely a obsadila na európskom brehu silný oporný bod – mesto Gallipoli, a začala výboje s hlavným cieľom podmaniť si a islamizovať celý Balkánsky polostrov

a ďalšie oblasti. Jeho syn Murad v roku 1362 dobyl Drinopol (dnešné Edirne), do ktorého v roku 1365 prestahoval svoje hlavné mesto. Murad I. potom pokračoval v podmaňovaní Balkánskeho polostrova. V roku 1371 pri Marici porazil srbské kniežatá, v rokoch 1371–1375 dobyl Makedóniu, v rokoch 1373–1387 – Trákiu a v roku 1385 časť Albánska a Sofiu. V roku 1386 sultán Murad I. dobyl Niš, v roku 1388 Vidin a 15. júna 1389 porazil zjednotené srbské kniežatá na Kosovom poli.

Za 35 rokov sa osmanskí Turci zmocnili východnej časti Balkánu, dosiahli Dunaj a stáli na južnej hranici Uhorska. Syn a nástupca Murada I. Baježid I. (1389–1402) prezývaný „Jeldrym“ (Blesk) dokončil v roku 1392 dobytie Makedónie, v roku 1396 Bulharska a v roku 1394 dobyl Solún a (neúspešne) obliehal Carihrad a to napriek tomu, že byzantskí cisári platili osmanskému sultánovi každoročný tribút už od roku 1370 a dodávali sultánovi aj pomocné vojenské zbory.

Dobyvačné vojny osmanských sultánov **sa vyznačovali veľkou krutosťou, rabovaním, pustošením, masakrami a odvádzaním obyvateľov do otroctva**. Celé mestá a dediny boli takto úplne vyludnené. Grécky historik z XV. storocia Dukas napísal, že „v dôsledku masakier a odvliekania do otroctva bola celá Trákia až po Dalmáciu vyludnená“. Situáciu na Turkami obsadených územiach výstížne opísal bulharský mnich Isaja Svetogorec slovami

„niektorí kresťania boli povraždení, iní odvlečení do otroctva a tých, ktorí to prežili, kosila smrť, lebo zomierali hladom. Zem zabená bohatstva spustla, ľudia zomierali, dobytok vyhynul. Živí závideli tým, ktorí už skôr pomreli.“

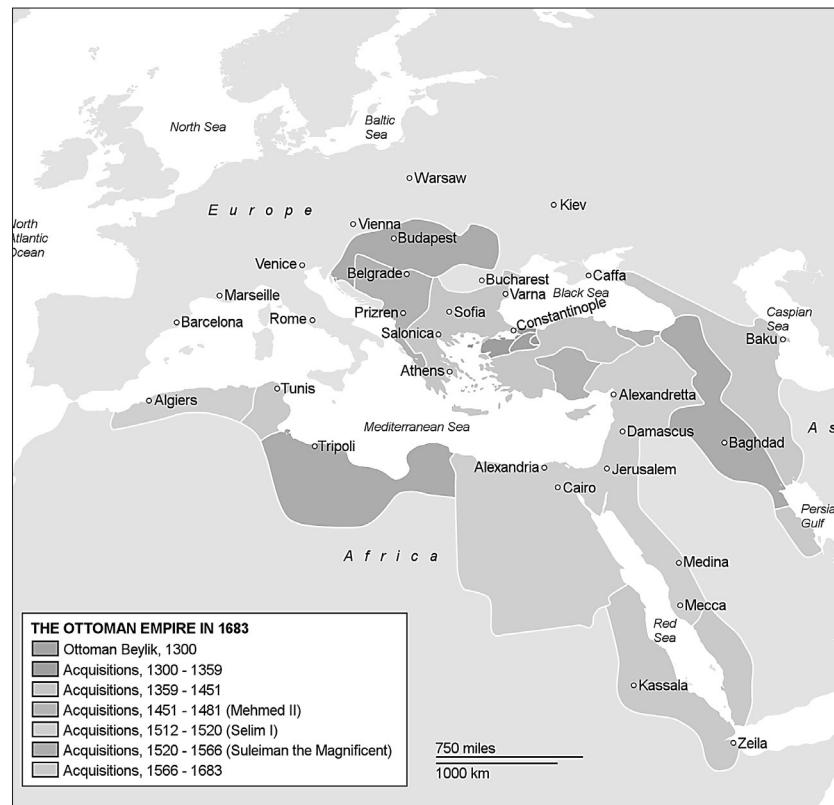
TURCI NA BALKÁNE

Ako som už uviedla osmanským Turkom stačilo púhych 35 rokov, aby si na Balkáne podmanili celý rad malých kniežatstiev a prebojovali sa na hranicu Uhorska. Balkán vtedy pozostával prevažne z drobných kniežatstiev. Jedinými väčšími štátnymi útvarmi v tom čase boli Srbsko a Bosna, ale ani tieto nemali dosť síl, aby sa Osmanom každý osve a účinne postavili na odpor. Vytváranie spojenectiev bolo v tom čase na Balkáne neznámym pojmom. V krajne zúfalej situácii sa to podarilo len srbskému kniežaťu Štefanovi Lazarovi, ktorý s veľkými ťažkostami zorganizoval vojnovú koalíciu proti Osmanom.

Koalícia sa skladala zo srbských, bulharských, albánskych a bosniánskych oddielov. Táto koalícia sa **v roku 1389 na Kosovom poli** postavila proti tureckej armáde, ktorej velil sultán Murad. Bitka skončila zničujúcou porážkou spojených kresťanských síl napriek tomu, že koalícia mala predpoklady zvíťaziť. Hlavnou **príčinou porážky bolo, že kresťania sa nedokázali dohodnúť a spolupracovať**, a ich vládcovia sa len neochotne podriadili Lazarovmu veleniu. Doboví kronikári konštatovali: „sotva sa bitka začala, koalícia sa rozpadla.“

Ked Osmani dorazili na uhorskú hranicu uvedomili si, že dobyť a obsadiť Uhorsko bude neporovnatelne tažšie, ako bolo dobyť a obsadiť malé kniežatstvá na Balkáne. Uhorsko bolo v tom čase (koniec XIV. storocia) veľké královstvo (okolo 300 000 km²) s takmer 3 miliónmi obyvateľov. **Pre porovnanie v tej dobe** Francúzsko malo 15 miliónov, Anglicko okolo 3 miliónov, Iberský polostrov asi 8 miliónov, Itália asi 8 miliónov, Nemecko okolo 7 miliónov a Polsko 1,5 milióna.

V čase invázie Osmanov na Balkán (1354) bol kráľom Uhorska Ludovít I. Veľký z Anjou (1342–1382). V čase osmankej invázie na Balkán zameral svoju expanzívnu politiku na Balkán aj uhorský kráľ Ludovít I., a preto tieto jeho aktivity opíšem.

Ottomanská ríša v r. 1683, s jej postupným historickým rozšírovaním.

KRÁĽ LUDOVÍT I.

Doboví kronikári sa prevážne venovali opisu jeho zahraničných vojenských výprav, ktorých za štyridsaťročnej vlády kráľa Ludovíta bolo viac ako 30, a z nich 16 viedol osobne kráľ. Podrobne opisovali jeho vojenské úspechy, expanziu uhorskej „veľmoci“ a vychvalovali skutočnosť, že v jeho zahraničných výpravách bojovali prevažne kráľom najatí zahraniční žoldnier, čo hodnotili ako šetrenie uhorskej krvi. Staršia madarská historiografia Ludovíta I. všeestranne a často nadnesene **glorifikovala**. Pripisovali mu slávne výboje a vytvorenie veľmocenskej ríše „ktorej brehy obmývali vody troch morí“. Jeho štyridsaťročného vládu hodnotili ako „najslávnejšiu epochu“ či „zlatý vek“ uhorských dejín. Podľa významného madarského historika XX. storočia Valentína Homana (Hóman Bálint – prisluhovač Horthyho) Ludovít I. realizoval „zahraničný sen Arpádovcov o vytvorení stredovekej uhorskej veľmoci“. V madarskej historickej literatúre sa bežne stretнемe aj s tvrdením, že počas panovania Ludovíta I. „žiadna nepriateľská noha nevstúpila na uhorskú pôdu“. V madarských učebničiach dejepisu sa bežne dočítame, že Ludovít I. si podmanil Chorvátsko, Bosnu, Srbsko, Valašsko, Moldavu, Bulharsko, Sedmohradsko a tiež že pripojil Poľsko k Uhorsku.

Súčasní madarskí historici už majú **skeptickejší** pohľad pokiaľ ide o zahraničné politické snahy Ludovíta I., najmä čo sa týka častých a nákladných vojenských výprav do všetkých severobalkánskych štátov susediacich s Uhorskom, a tak realizovať sen Arpádovcov – „anektovať balkánske štáty a vybudovať stredovekú uhorskú veľmoc“. Súčasní renomovaní historici zdôraz-

ňujú nereálny, ba až škodlivý charakter jeho zahraničnopolitickej koncepcii a ich neblahé následky všeobecne, najmä ale zo zorného uhla neskoršieho tureckého vpádu do Uhorska a následnej viac ako 150-ročnej poroby väčšej časti Uhorského kráľovstva.

Aj súčasní zahraniční historici kriticky hodnotia niektoré aktivity kráľa Ludovíta I., ktoré boli zamerané proti národom severného Balkánu. Vychádzajú zo známeho faktu, že Turci z hľadiska konfesie boli skutočne **omnoho tolerantnejší** ako kráľ Ludovít, ktorý podporoval násilnú až brutálnu katolizáciu pravoslávnych veriacich a likvidáciu bogumilov natoliko, že títo nadobudli presvedčenie, že s Ludovítom je ich viera ohrozená, čo ale s Turkami vôbec nehrozí. Súčasne zdôrazňujú, že Uhorsko kráľa Ludovíta I. malo všetky predpoklady, aby zjednotilo (nie anektovalo) balkánske národy v ich spoločnom boji proti Osmanom, a stalo sa oporou všetkých kresťanov bez ohľadu na konfesionálne rozdiely. Chýbala len ich dôvera v Ludovíta I. a jeho politické zámery. Toto hodnotenie madarských historikov je nesmierne závažné, a preto niektoré aktivity kráľa Ludovíta objektívne a stručne rozanalizujem, za použitia takmer výhradne len madarskej, v súčasnosti bežne dostupnej historickej literatúry.

Ešte nedávno madarskí historici dokazovali, že kráľ Ludovít I. vybudoval obrovskú ríšu, ktorej brehy obmývali vody troch morí, a sice Baltické, Čierne a Jadranské. Glatz a kol. v *Kronike Madarov* (A magyarok krónikaja) píšu, že „obraz ríše obmývanej troma moriami je historická ilúzia. Uhorsko okrem Adrie iné more nikdy nemalo. S Čiernym morom hraničilo Moldavsko, ktoré nikdy nepatrilo do Uhorského kráľovstva, a Poľsko v tom čase nesiahalo po Baltické more.“ Hranice Poľska v tom čase boli vzdialené od Baltického mora 70 a mestami viac ako 200 km. Teda Čierne more, ani Baltické more nikdy nebolo uhorským morom. Tak to hodnotia aj ďalší súčasní renomovaní madarskí historici ako Bertényi a Gyápay, L. Kontler, P. Lendvai a ďalší.

Podobný nezmysel a blud je dokazovať, že do „obrovskej ríše“ Ludovíta I. patrilo Poľsko. Glatz a kol. v svojej *Kronike Madarov* o tom píšu: „Podľa titulu Ludovít sa stal kráľom

Uhorska a Poľska. Obidve krajiny spájala osoba spoločného panovníka, teda (tieto krajiny) boli v postavení personálnej únie.“ L. Kontler v diele *Dejiny Madarska* (preklad z angličtiny) dodáva: „išlo o vzťah dvoch rovných partnerov a v Poľsku sa nevládlo z Uhorska.“ Rovnako hodnotia vzájomný vzťah Poľska a Uhorska aj autori diela *Krátke dejiny Uhorska a Madarska* Bertényi a Gyápay: „Po získaní poľskej koruny (po smrti poľského kráľa Kazimíra III. v roku 1370 – pozn. aut.), Ludovít poslal do Krakova svoju matku (Alžbetu, sestru Kazimíra – pozn. aut.) za regentku.

Napriek tomu, že Alžbeta bola poľská princezná, jej regentstvo a panovanie Ludovíta nebolo medzi Poliakmi obľúbené. Po smrti Ludovíta (1382) sa personálna únia aj čoskoro rozpadla.“ Kráľovná matka, regentka Alžbeta to u svojich rodákov mala naozaj ťažké. Dňa 7. decembra 1376 na ulici v Krakove (vtedajšie hlavné mesto Poľska – pozn. aut.) poľskí rytieri zmasakrovali celý jej madarský doprovod a Alžbeta sa vrátila do Budína. Pre zaujímavosť uvádzam ešte jednu epizódu. Alžbeta, matka kráľovna veľmi túžila, aby sa jej mladší syn princ Andrej, mladší brat Ludovíta, stal neapolským kráľom. Aby Andreja podporila 3. júla 1343 odcestovala do Neapolu a ako presvedčovací argument zobraza so sebou 5,1 tony zlata a 6,6 tony striebra, čo na tie časy bolo obrovské množstvo drahých kovov (*dodali slovenské bane – pozn. aut.*).

Neapolčanov ani zlato – strieborná argumentácia nepresvedčila o kvalitách princa Andreja a za svojho kráľa si Andreja nezvolili. Čitateľ si sám môže dať odpoved na otázku: Bolo Poľsko v časoch Ludovíta súčasťou Uhorska, alebo nebolo? Madarsko – rakúsky historik a politológ P. Lendvai v svojom diele *Die Ungarn* napísal: „Naprosto nešlo o pripojenie Poľska k uhorskému štátu ako to niekedy zdôrazňovali madarskí nacionalistickí historici.“

Ludovít I. počas celého štyridsať ročného vládnutia jedným okom vždy sledoval (fél szemmel) udalosti na Balkáne. Čo v skutočnosti znamenalo sledovanie udalostí na Balkáne výstižne charakterizoval madarský historik L. Kontler:

„V rovnakom čase (ked Turci útočili na Balkánske krajinu z juhu – pozn. aut.) Ludovít zameral svoju expanzívnu politiku na Balkán, aby tu pod zámienkou obracania odpadlíkov (t.j. pravoslávnych kresťanov) na pravú vieru a potieranie bogumilskej herézy (gnostická sekta, ktorá vysvetľuje svet ako dielo satana – pozn. aut.) presadil tradičné uhorské nároky (odkedy a odkiaľ sa tie nároky vzali to nikto nevie – pozn. aut.) na zvrchovanosť.“

Fantazírovanie maďarských historikov

Kráľ Ludovít za týmto účelom viedol viac ako 15 vojenských výprav do Bosny, Srbska Bulharska, Valašska a Moldavska, z toho väčšinou osobne.

Obzvlášť neobjektívne a „zahmlene“ je opisovaná expanzia Ludovíta na severnom Balkáne od Bosny po Valašsko a Moldavsko. Takzvané podmanenie Bosny súviselo so svadobnou zmluvou. V roku 1353 sa ovdovélý Ludovít oženil s prekrásnou Alžbetou, dcérou bosniánskeho bána Štefana Kotromaniča, a Bosna sa stala spojencom Uhorska. V roku 1357 následník a bratranec Štefana Kontromaniča Tvrtko dal do léna Ludovítovi (ako veno Alžbety – pozn. aut.) časť územia Bosny, ktorá bola na západ od rieky Vrbas. Ked Ludovít plánoval vyslať do tejto oblasti križiacku výpravu proti bogumilom, vzťahy s Tvrtkom sa tak pokazili, že Ludovít vyslal v roku 1363 do Bosny dve výpravy len s minimálnym efemérnym úspechom.

Tzv. podmanenie Srbska malo iný priebeh. V roku 1346 bol za cára korunovaný Štefan Dušan a Srbsko za jeho panovania prosperovalo. Ked Štefan Dušan v roku 1355 zomrel, srbské cárstvo sa rozpadlo na niekoľko relatívne suverénnych provincií. Ludovít túto situáciu využil a podnikol do Srbska v rokoch 1359–1361 niekoľko vojenských výprav a bez väčších tažostí vynútil na Dušanovom nástupcovi Urošovi prísahu vernosti. Ludovít bol takto uznaný za lénneho pána, pravda, len na niekoľko rokov.

Podobná situácia v polovici XIV. storočia ako v Srbsku vznikla aj v Bulharsku. Bulharské cárstvo sa rozpadlo na dve, neskôr na tri menšie cárstva, z ktorých boli najsilnejšie Tirnovské a Vidinské. Uhorský kráľ Ludovít využil situáciu a v roku 1365 obsadil Vidin a zriadil Vidinský banát a misijné biskupstvo. Ludovítom založený banát mal naozaj efemérne trvanie. V roku 1368 bulharský tirnovský cár v spojenectve s valašským vojvodom Lajkom uhorskú administratívu z Vidinu vyhnali. Trestná výprava, ktorú kráľ Ludovít vyslal proti bulharsko-valašským silám, bola totálne zničená. Žiada sa poznamenať, že Vidinský banát bol len zlomkom Bulharska. Označovať Ludovítovu expanziu do Vidinu za podmanenie si Bulharska je prinajmenšom smiešne.

Pokusy Ludovíta I. podmaniť si Moldavské kniežatstvo boli tiež neúspešné. Moldavské, podobne ako Valašské kniežatstvo, vzniklo po zániku tatárskej Zlatej hordy a bývalej Kumánie v prvej polovici XIV. storočia. Situáciu v ešte nestabilizovanom moldavskom kniežatstve chcel využiť kráľ Ludovít a podmaniť si Moldavsko. V januári roku 1350 viedol do Moldavska vojenskú výpravu, ale nepodarilo sa mu túto krajинu opanovať a dať ju pod uhorskú nadvládu, napísal J. Glatz v diele Kronika Maďarov (I. Lajos hadat, vezet Moldvába, de az országot nem sikerül magyar uralom alá vetnie). Takže Moldavsko nebolo podmanené ani v roku 1360, ani neskôr. Aj pokusy Ludovíta I. prinútiť valašského vojvodu k poslušnosti nemali omnoho väčší úspech. Končili prevažne len efemérnym úspechom, väčšinou však neúspešne.

V roku 1375. Ludovít I. viedol vojenskú výpravu proti „nevernému“ valašskému kniežaťu Lajkovi, ktorý už bol pod „dozorom“ Turkov. Turecké jednotky v súvislosti s Ludovítovou vojenskou výpravou vtrhli prvý raz do Uhorska – do južných oblastí Temešského medziriečia, ktoré spustošili. Takže ked maďarskí historici dokazujú, že počas panovania Ludovíta I. „žiadna nepriateľská noha nevstúpila na uhorskú pôdu“ **vedome klamú**. Ničivé následky tohto náhlého tureckého vpádu sa stali predzvestou toho, s čím sa v budúcnosti čím dalej tým viac stretávali obyvatelia južných oblastí Uhorska.

Ludovít I. bol veľmi dobre informovaný o priebehu expanzie osmanských Turkov v Malej Ázii i na Balkáne. Vedel veľmi dobre aj o **ukrutnostiach a masakroch, ktoré boli bežným sprievodným javom týchto tureckých expanzií**. Ludovít mal presné a spoľahlivé informácie o nečakaných a mimoriadnych úspechoch osmanských vojsk. V septembri roku 1364, dva roky po dobytí Drinopolu Osmanmi, z iniciatívy polského kráľa Kazimíra III. Veľkého bol v Krakove usporiadany kongres, na ktorom bol prejednávaný plán na zorganizovanie križiackej výpravy proti osmanským Turkom. Na práci kongresu sa okrem usporiadateľa polského kráľa Kazimíra III. zúčastnil aj kráľ Uhorska Ludovít I., cisár Svätej rímsko – nemeckej ríše a český kráľ Karol IV. a králi Dánska a Cypru.

Ešte spoľahlivejšie informácie o tureckej expanzii získal Ludovít I. v roku 1366, keď ho v jeho kráľovskom sídle navštívil byzantský cisár Ján V. Palaiologos. Byzantský cisár Ján V. navštívil Ludovíta I., aby ho požiadal o vojenskú pomoc proti Turkom. Jednanie trvalo dlho – august až november. Cisár Ján V. slúbil, že keď mu pomoc bude poskytnutá, on a jeho synovia prestúpia na katolícku vieru. Kráľ Ludovít I. vyslal nitrianskeho biskupa Štefana do Avignonu (vtedajšie sídlo pápežov – pozn. aut.), aby sa v tejto veci poradil s pápežom. Tolko o jednaní medzi Jánom V. a Ludovítom I. uvádza v diele „*Dejiny Slovenska a Slovákov*“ M. S. Ďurica. F. Glatz a kol. v *Kronike Maďarov* o rokovaní medzi byzantským cisárom a uhorským kráľom píše, že „rokovania (august – november 1366) boli zablokované, lebo kráľ požaduje okrem cirkevnej únie aj nové krstenie ortodoxných (pravoslávnych) veriacich.“

Poškodil Uhorsko i kresťanstvo

Pre dnešného človeka je obtiažne najst' logické vysvetlenie a odôvodnenie všetkých výbojov a vojenských útočných a trestných výprav, ktoré organizoval a často osobne viedol kráľ Ludovít I. V mentalite stredovekého panovníka tažko hľadať súčasnú

logiku. Na jeho konanie mala určite vplyv túžba po rytierskej sláve, vplyv cirkvi a azda i predstava o službe Bohu. Kráľ Ludovít nielen toleroval, ale priamo podporoval násilných šíriteľov viery ako v Litve (medzi pohanmi), tak i na Balkáne (medzi pravoslávnymi). Násilní šíritelia viery boli presvedčení, že svojou aktivitou zachraňujú množstvo duší od večného zatratenia. Súčasne ale balkánske národy tak cítili, že ich ortodoxná viera sa dostáva do nebezpečia, ktorú tolerantnejší Turci neohrozujú. Je neodškripitelnou skutočnosťou, že „Ludovít sa neúnavne pokúšal obrátiť balkánske národy na katolícku vieru, hoci aj cestou dobyvačných vojen“ píšu Bertényi a Gyápay.

Nedá sa vylúčiť, že pri expanzii na Balkán kráľ Ludovít mal na myсли aj vytvorenie súvislého nárazníkového pásma od Jadranu až po Čierne more, v ktorom by kresťania boli chránení pred vpádom Osmanov. **Neuspel**, lebo nebol schopný nadviazať priateľský vzťah a spoluprácu s južnými susedmi. Kráľ Ludovít v panovníkoch a obyvateľoch balkánskych cárstiev, kniežatstiev a vojvodstiev nevidel možných spojencov, ale len budúcich poddaných uhorských kráľov – vládcov východoeurópskej veľriše. Keďže Ludovítova expanzia na Balkán zo severu prebiehala v rovnakom čase ako útoky Osmanov z juhu, bola obranyschopnosť týchto krajín výrazne znížená a stažená. Aj súčasní maďarskí renomovaní historici sa stotožňujú s názorom zahraničných historikov, ktorých názor sumarizovali maďarskí historici Bertényi a Gyápay v diele „*Krátke dejiny Maďarska*“:

„Je odôvodnený názor zahraničných historikov kritizujúcich Ludovíta I., podľa ktorého misionárske aktivity uhorského kráľa aj nechtiac napomáhali vytvoreniu tureckej ríše na Balkáne.“

...druhé obvinenie, ktoré odznievalo v nedávnych desaťročiach proti Ludovítovi, že od chrbta útočil na balkánske národy, ktoré bojovali svoj zápas na život a na smrť s osmanskými dobyvateľmi, neobstojí.“

Ja si myslím, že aj druhé obvinenie Ludovíta je objektívne a spravodlivé a tažko sa dá vylúčiť, že si to neuvedomoval aj sám kráľ Ludovít I. Jeho krédom predsa bolo „Vyzdvihnut Uhorsko na úroveň veľmoci za každú cenu.“ Zahraniční histori-

ci (západní i východní) balkánsku politiku kráľa Ludovíta I. hodnotia ako **úmyselnú alebo neúmyselnú pomoc osman-ským Turkom** v ich úsilí vybudovať na Balkáne a jeho okolí tureckú velkoríšu. Glorifikácia činov Ludovíta I. niektorými národnostnými madarskými historikmi jeho chybné kroky z história nevygumuje.

Záverom môžeme v súhlase s názorom L. Kontlera zosumarizovať: „Zatiaľ čo králi Uhorska, najmä Ludovít I. Veľký, sa usilovali o zvrchovanosť nad krajinami a ich panovníkmi severného Balkánu, a podnikali do tejto oblasti pravidelné nájazdy, teraz už bol všetkému koniec, teraz sa turecké nájazdy v južných stolicach stali celkom bežnými. Ich obyvateľstvo utekalo alebo padlo za obeť tureckým nájazdníkom, a už od XV. storočia bolo nahradzované tiež pred Turkami utekajúcimi balkánskymi Slovanmi“.

Všetky mestá v stredoveku boli opevnené

UHORSKO ZA PANOVANIA ŽIGMUNDA LUXEMBURGSKÉHO

Bezprostredne po smrti Ludovíta I. (Trnava, 10. sept. 1382) bolo Uhorsko ušetrené väčšieho vpádu Turkov, ale pre chýbanie akéhokoľvek obranného systému (existoval len v karpatských priesmykoch hraničiacich s Valašskom) tureckí nájazdníci ľahko prenikali cez hranicu a **pustošili** južné oblasti Uhorska. V dôsledku týchto koristníckych nájazdov južné Uhorsko začalo pustnúť a počet jeho obyvateľstva sa znížoval. Aký to rozdiel. Ešte nedávno bolo Uhorsko dobyvatelskou krajinou a teraz sa muselo brániť tureckej potope. V roku 1390 Osmani vyplienili župy južného Uhorska ako Krasso, Keve, Temes, Torontal a celé Sriemsko. Z pohľadu Turecka, ale aj Európy dôležitý bol dátum 17. júl 1393, keď Turci dobyli Tirnovo, zavraždili cára Sismana, podmanili si celé Bulharsko a obklúčili Konštantinopol. Uhorsko malo šťastie, keď 31. marca 1387 Žigmunda Luxemburského (syn cisára Karola IV.) korunovali za uhorského kráľa. Žigmund sa ukázal ako prezieravý a veľkorysý panovník. Uhorsko sa stalo jeho hlavnou oporou a pevným zázemím. V bojoch proti Turkom však Žigmund žiaľ nemal šťastie.

Na začiatku panovania Žigmunda ako uhorského kráľa, Turci dobývali a obsadzovali len štáty na Balkáne, ale už v prvých rokoch jeho vládnutia Turci začali podnikať koristnícke nájazdy aj do vnútorniejsích oblastí Uhorska. Keď Turci v prvej bitke na Kosovom poli (1389) rozdrvili srbskú a spojeneckú armádu, začali útočiť na Uhorsko aj väčšie turecké jednotky.

Žigmund sa snažil držať Turkov mimo územia Uhorska a podnikol aj niekolko vojenských výprav do Turkami už obsadených území v severnom Balkáne. Tak v roku 1390 pod jeho velením uhorské vojsko postúpilo hlboko do Srbska. V októbri a novembri Žigmund húževnato bojoval s tureckým vojskom v Sriemsku a Srbsku. V apríli 1392 Žigmund prenasledujúc turecké vojsko vedené sultánom Bajezidom prenasledoval ho až po Ždrelu. Bajezid bitku neprijal a s vojskom rýchle ustúpil.

Žigmund videl, že s tureckou armádou si poradí len veľká zjednotená kresťanská armáda a preto zaviedol vojnovú daň, aby získal na protitureckú výpravu financie. Ked si Bajezid v roku 1393 podmanil celé Valašsko, Žigmund v júli a auguuste vstúpil s uhorskou armádou do Valašska, porazil tureckú armádu a osloboďil Valašsko od Turkov aj Malonikopolský hrad. Tu som vymenovala len niektoré zo Žigmundových protitureckých aktivít. Žigmund sa presvedčil, že pre úspešný boj s Turkami a oslobodenie už podmanených balkánskych národov je potrebná početná celoeurópska armáda, a preto začal organizovať križiacku výpravu. Obrátil sa na väčšinu európskych krajín vrátane Francúzska, Anglicka, Nemecka, Česka i ďalších v presvedčení, že taká armáda na čele s najlepšími rytiermi si s Turkami poradí. Pokial by táto armáda mala bojovať v Európe s nepriateľom, ktorý používa západoeurópsky štýl bojovania, táto armáda by zvíťazila. V bitke pri Nikopoli roku 1396 s Turkami však utrpela hanebnú a katastrofálnu porážku. Vzhľadom na význam tejto bitky ju v ďalšom opíšem podrobnejšie.

Bitka pri Nikopoli roku 1396

Úspešné turecké výboje na Balkáne a správy opisujúce kruhotosť a bezohľadnosť Osmanov vzbudili v celej Európe obavy z vpádu Osmanov do strednej Európy, event. aj ďalej na západ. Z iniciatívy pápeža Bonifáca IX. a pod velením uhorského kráľa (neskoršieho rímsko-nemeckého cisára a českého kráľa) Žigmunda Luxemburgského bola v roku 1396 podniknutá proti